

РОЗВИТОК САЖКОВИХ ХВОРОБ КУКУРУДЗИ У ЛІСОСТЕПОВІЙ ЗОНІ ЗАЛЕЖНО ВІД АГРОКЛІМАТИЧНИХ УМОВ

К. В. Баннікова

Інститут захисту рослин НААН України

Проведено аналіз ураження 36 гібридів кукурудзи різних груп стиглості сажковими хворобами. Встановлено, що впродовж періоду досліджень найбільшого поширення набула пухирчаста сажка. Основну роль у розвитку хвороб кукурудзи відігравали абіотичні чинники, зокрема, температура повітря та опади.

Ключові слова: кукурудза, летюча сажка, пухирчаста сажка, абіотичні чинники, гібриди, сівозмінна.

Пухирчаста сажка поширена скрізь, де вирощується кукурудза, особливо в районах з недостатнім зволоженням. Розвитку хвороби сприяють високі температури повітря і недостатня кількість опадів (менше $\frac{1}{2}$ норми), особливо в період цвітіння качанів – наливу зерна [1].

Гідротермічні умови впливають не тільки безпосередньо на фітопатогенів, але й опосередковано – через ріст та розвиток рослин, зміну їх сприйнятливості до хвороб залежно від фази розвитку. Температура, вологість повітря та ґрунту можуть істотно впливати на пристосування патогена до рослини-господаря, його здатність долати антибіотичну дію метаболітів рослин та спричиняти захворювання. Наукові роботи Г. В. Грисенка та зарубіжних вчених [2, 3] вказують на те, що гідротермічний режим в період найбільшого водоспоживання кукурудзи (одна декада до і після цвітіння) зумовлює хід обмінних реакцій, фізіологічний стан рослини, що є визначальними факторами сприйнятливості рослинного організму до проникнення фітопатогенів.

Високі позитивні температури можуть як стимулювати, так і затримувати проростання, утворення спор і грибниці фітопатогенів, сповільнювати чи стимулювати їх розвиток. Для переважної більшості патогенів кукурудзи оптимальна температура проростання спор коливається в межах 20–35 °С, а грибниці – 25–35 °С. За таких умов теліоспори збудника пухирчастої сажки гриба *Ustilago zaeae* (Beskm.) Unger проростають за наявності краплинної вологи протягом кількох годин. Агрокліматичні фактори разом з іншими визначають також життєздатність патогенів в ґрунті та на рослинних рештках, які є основним джерелом інфекції [2]. Теліоспори гриба *Ustilago zaeae*, що перезимували, проростають при температурі повітря 10–26 °С, а зараження проростків кукурудзи відбувається при 15–22 °С.

Збудник летючої сажки *Sorosporium reilianum* Mc Apl. f. *zaeae* більш вимогливий до підвищеної температури, тому найбільш інтенсивне проростання теліоспор і зараження проростків відбувається при температурі 30 °С [4].

В агроценозах масове поширення пухирчастої сажки спостерігається один раз на три – п'ять років, при цьому потенційні втрати врожаю можуть досягати 64%. Посилює ураження посівів цим видом сажки вирощування кукурудзи як монокультури, порушення агротехніки вирощування, наявність сприйнятливих гібридів, підвищення температури повітря і незначна кількість або дефіцит опадів в липні [5].

Обліки хвороб проводили впродовж вегетаційного періоду в 2007–2009 рр. у посівах кукурудзи в Київській та Черкаській областях на 36 гібридах різних груп стиглості. Розвиток сажкових хвороб визначали за загальноприйнятими методиками [5].

За даними Українського гідрометеорологічного центру, впродовж 2007–2009 рр. сума ефективних температур в Лісостепу за рік була на 30–70 °С вищою від середньобагаторічної норми. Вересень та жовтень були значно теплішими, ніж в попередні роки, а березень – квітень характеризувалися мінливою, прохолодною з приморозками погодою. Відхилення температурних показників (вище на 2 °С від середньобагаторічних даних) спричинили екстремальні умови на початку вегетації культури в 2007 р. Лімітуючим фактором для росту

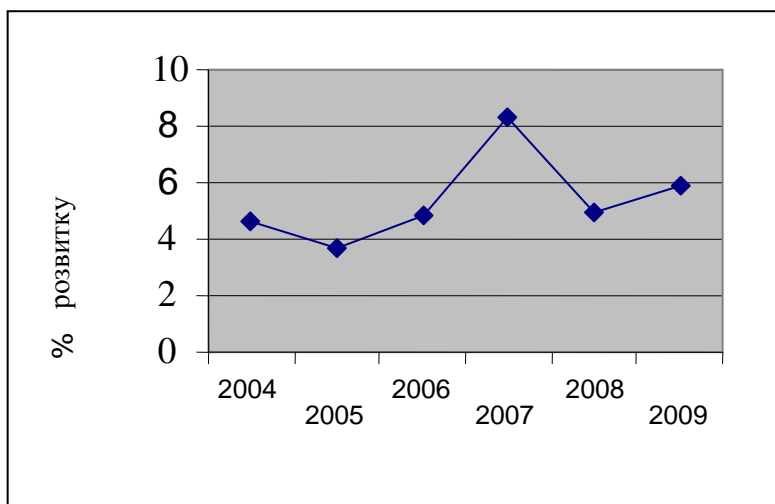
рослин і поширення фітопатогенів на них була волога, вірніше її нестача.

Середня температура повітря теплого періоду (квітень – жовтень) 2008 р. була вищою за норму на 1,5 °С, літо було жарким та вологим. Опади упродовж вегетаційного сезону розподілялися нерівномірно. Найбільше їх випало у вересні – 125 мм (298 % норми) в період збирання урожаю кукурудзи. Вищою за норму на 1,3 °С також виявилася середня температура теплого періоду 2009 р. (квітень – жовтень). Опади упродовж вегетаційного року в області розподілялися вкрай нерівномірно. Найбільше їх випало у липні (96 % місячної норми), найменше – у квітні (5 % місячної норми).

Безперечно, на розповсюдження сажкових хвороб впливали несприятливі погодні умови вересня (низька температура повітря та довготривалі опади), які сповільнювали одночасно розвиток гриба і культури. Крім цього, гальмує формування інфекційних гіф також тривале занурення спор у воду [2]. Тому перезволоження не сприяло поширенню пухирчастої сажки, як це було 2008 р.

У всі роки досліджень найбільшого поширення серед хвороб кукурудзи в Лісостепу набула пухирчата сажка; хворобою було охоплено 53–60 % обстежених посівів, а її прояв на рослинах кукурудзи спостерігався на декаду раніше.

Аналіз ураженості сажковими хворобами кукурудзи в Київській області упродовж останніх п'яти років показав, що найбільшого поширення пухирчата та летюча сажки набули у 2007 р. – 8,3 і 2,8 % відповідно (рис.). Значні коливання ураженості пухирчатою сажкою – від 3,2 до 12 % зумовлені перш за все погодними умовами та порушенням технології вирощування культури.

Рис. Ураження кукурудзи пухирчатою сажкою (2004–2009 рр.)

У 2008 р. пухирчатою сажкою в Київській області було уражено в середньому 5 % рослин, в тому числі 4 % качанів. Хоча в окремих південних районах області ураження сажками було вищим, але загалом по області ураження пухирчатою сажкою було нижчим на 5–15 %, ніж 2007 р. Летючу сажку обліковували лише в осередках, де в середньому було уражено 1 % рослин.

Летюча сажка за роки досліджень найбільше проявилася в 2009 р на беззмінному посіві кукурудзи. Хворобою було уражено від 1 до 8 % рослин; 11 із 22 обстежених гібридів. Найбільш стійкими виявилися такі гібриди, як Президент, Бершадь (табл.).

Маршрутними обстеженнями летючу сажку виявлено локально на середньоранніх та середньостиглих гібридах: ДК 391 – 9 %, ДК С2949, Сплендіс – 16 %, П 9025 – 4 %, Німфея – 2 % та деяких інших – ураження становило до 1 %. В середньому за 3 роки в Київській області було уражено від 0,2 до 12,8 % рослин. Найменший розвиток хвороби був виявлений на середньостиглих гібридах: НК-Термо, Мучо, Фуріо, НС-300. Максимальне ураження спостерігалось на гібридах раннього строку досягання – Маріїн, Кадр 195, Канада, Пессо, Тос-218. Більш інтенсивне ураження сажковими хворобами відмічено у 2007 р., коли

посушливі періоди чергувались з помірним зволоженням – оптимальними умовами для розвитку сажкових хвороб.

Найбільш ураженими пухирчастою сажкою у 2009 р. на беззмінному посіві кукурудзи були гібриди Смотрич СВ – 11 %, Депутат МВ – 8 % та УкПт 103 – 6 %. Інтенсивним було ураження гібридів Канада – 12% рослин та ДК 440 – 5% рослин.

**Ураженість гібридів кукурудзи сажковими хворобами
(Київська обл., смт. Чабани; середнє за 2007–2009 рр.)**

Гібрид	Ураження пухирчастою сажкою, %	Ураження летючою сажкою, %
Антей М	1,5	1,7
Президент	0,7	2,7
Експер 1	0,4	0
Смотрич СВ	7,8	0
Остреч СВ	0,1	0,4
Остер	0	0
Депутат МВ	4,8	0
Експерт 5	4,1	0,1
Буг МВ	2,1	0,9
Прут МВ	1,7	0,4
Случ СВ	2,8	0,7
Бершадь	0	1,5
Хорол	2,1	0
Фортуна С	0	1,4
Хмельницький СВ	0	0
Дніпровський 118	0	0,7
УкПт 101	0,7	0
УкПт 102	2	0
УкПт 103	0	1,8
Посошь М	0,7	1,3
Десна СВ	1,5	0
Ятрань МВ	2	0
НІР ₀₅	1,2	1,1

Висновки. Отже, основну роль у розвитку сажкових хвороб кукурудзи відігравали абіотичні чинники, зокрема, температура повітря та опади.

Ураженість ранньостиглих, більш сприйнятливих гібридів, посилювалася за підвищеної температури повітря і дефіциту опадів упродовж вегетаційного періоду кукурудзи.

Проведено визначення ураженості сажковими хворобами 36 перспективних гібридів кукурудзи в Лісостеповій зоні при дотриманні сівозміни та багаторічній монокультурі. Встановлено, що на беззмінних посівах рівень розповсюдження цих хвороб в 2 рази був вищим, ніж за дотримання ротації культур.

Бібліографічний список

1. Буга С. Ф. Пузырчатая головня кукурузы и условия, способствующие ее распространению / С. Ф. Буга, Т. Н. Жердецкая, А. А. Едчик // Землеробства і ахова раслін. – 2007. – № 4. – С. 20–25.
2. Грисенко Г. В. Формирование паразитизма и особенности борьбы с факультативными патогенами, поражающими кукурузу: автореф. дис. доктора биол. наук: 03.54.00 / ВНИИ кукурузы. – К., 1970. – 45 с.
3. Compendium of Corn Diseases – Edited by Malcolm C. Shurtleff published by The American Phytopathological Society. – 1984. – P. 1–22.
4. Буга С. Ф. Биометрические основы прогноза развития пузырчатой головни / С. Ф. Буга, Т. Н. Жердецька // Информ. бюл. ВПРС МОББ. – № 39. – С. 41–46.
5. Грисенко Г. В. Методика фитопатологических исследований по кукурузе / Г. В. Грисенко, Е. Л. Дудка. – Днепропетровск, 1980. – 60 с.

